

Az észak-amerikai történelem források tükrében

Szöveggyűjtemény az Amerikai Egyesült Államok történetéhez, 1620–1980.

Szerkesztette: Bódy Pál és Urbán Aladár
Dialog Campus Kiadó, Budapest – Pécs,
2001. 501 old.

Az utóbbi tíz esztendőben örvendetesen megszorodott az Amerikai Egyesült Államok történetével foglalkozó, tankönyvszerűen használható összefoglalások száma. Az amerikai történelmet magyarul oktató tanárok csakis akkor végezhetnek teljes értékű munkát, ha annak lehető legtöbb forrását az angolul nem olvasó hallgatók kezébe is tudják adni. Ezért nevezhető „korszakalkotó” vállalkozásnak a Bódy Pál és Urbán Aladár nevével fémjelzett szöveggyűjtemény, mivel hazai szerzők elsőként tettek kísérletet arra, hogy az amerikai történelem egészét szem előtt tartva, magyar nyelven nyújtsanak válogatást annak legfontosabb forrásaiból. A most megjelent kötet tehát óriási segítséget jelent mindazoknak, akik behatóbb ismeretekre kívánnak szert tenni az Egyesült Államok történetéről, s természetesen azok számára is, akik átadni szeretnék ezt a tudásanyagot.¹

Ez azonban nem jelenti azt, hogy e válogatás minden részletében megfelel ennek a célnak, s hogy teljes mértékben hibátlan. Először is megkérdőjelezhető a kötet anyagának kronológiai felosztása. Ennek első egységét a gyarmati korszak jelenti, amit a szerkesztők az 1620 és 1750 közötti időszakban állapítottak meg. Örvendetes, hogy

az Egyesült Államok története szerves részeként tekintették ezt a korszakot, amelyről a magyarországi történetírás hajlamos megfeledkezni. Az amerikai história visszafelé történő kiterjesztése egyértelműen üdvözlendő, ám a magam részéről úgy vélem, hogy azzal nem kellett volna megállni a 17. század húszas éveinél. Szerencsés lett volna egy olyan fejezet beiktatása, amely az angol gyarmatosítás 16. századi motiváló tényezőivel, ideológiájával, gazdasági és társadalmi hátterével, valamint első kísérleteivel foglalkozik, mivel ilyen ismeretanyag birókában a gyarmati kor történései is „könynyebben emészthetőbbekké” váltak volna.

A korszak időhatárainak megállapítása sem nevezhető szerencsésnek. Kiindulási évnek nyilvánvalóan azért választották 1620-at, mivel ekkor érkeztek Észak-Amerikába az első új-angliai állandó angol telepet (New Plymouth) megalapító szeparatista puritán „Zarándok Atyák”. Ezzel azonban a szerkesztők azt a benyomást keltezik, mintha nem tudnának arról, hogy az első észak-amerikai állandó angol telep (Jamestown) már 1607-ben létrejött Virgíniában. Nem egészen világos az sem, hogy a korszak végének miért az 1750-es évet jelölték, hiszen a gyarmatok és az anyaország viszonya csak a hét éves háború (Észak-Amerikában 1754–1763) befejeződését követően hozott brit intézkedések hatására kezdett megromlani. E korszakbeosztást még érthetlenebbé teszi, hogy a fejezetben még 1775-ből származó dokumentumokat is találhatunk. Ezek szerepeltetése nem magyarázható azzal, hogy e források azért lépik túl „a politikai történetben »gyarmati korszaknak« nevezett 18. század közepi határvonalat”, mert „gazdaság- és társadalomtörténeti vonatkozásban ... a korszakhatár inkább a 18–19. század fordulójára tehető”. (19. o.) Ami az utóbbi megállapítást illeti, a fejezet szerkesztőjének, Faragó Tamásnak igaza van, viszont abban semmiképpen nincs, hogy akár a helyi, akár

¹ Magyar történész gondozásában készült már az amerikai történelem egészét átfogó, alapos, angol nyelvű szöveggyűjtemény: *Documents of American History (1584–1970)*. Szerkesztette: Magyarics Tamás (Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1993.). A magyarul eddig megjelent legátfogóbb igényű válogatást az Urbán Aladár által szerkesztett *Dokumentumok az Egyesült Államok történetéhez 1774–1918*. (Tankönyvkiadó, Budapest, 1981.) című kötet jelentette.

a birodalmi politika tekintetében az 1750-es év bármiféle szempontból is lényeges cezúrát képezne. Nem is beszélve arról, hogy a fejezetben szereplő források minden rendező elvnek fittyet hányva, teljesen esetlegesen sorakoznak egymás után. Természetesen nem kötelező a kiválasztott dokumentumok időrendi sorrendben történő közlése, ám a magam részéről semmiféle olyan tematikus rendezésvet nem tudtam felfedezni, ami a szövegek sorrendiségét maradéktalanul indokolná. A zavart még tovább fokozza, hogy a fejezet elé írott bevezetőjében Faragó Tamás három tematikus csoportba (közigazgatási-politikai anyagok, a közösségek és egyének életével kapcsolatos hivatalos iratok, egyéni véleményeket tükröző elbeszélő források) sorolta az általa közölt dokumentumokat, ám ezeknek egyáltalán nem felel meg a szövegek kötetben található egymásutánisága. Itt érdemes megjegyezni, hogy az Urbán Aladár által gondozott második és harmadik fejezetben újra időrendi sorban következnek egymás után a szövegek. A Bódy Pál által szerkesztett hátralévő részekben viszont ismét a tematikus rendezőelv érvényesül. Az első fejezettől eltérően azonban e részek dokumentumainak sorrendisége teljes mértékben megfelel a korszakok elé írott bevezetőkben lefektetett csoportosításnak. A kétféle szempontrendszer érvényesítése természetesen elfogadható megoldás, ha következetesen valósul meg az egyes fejezetek vonatkozásában. Mint láttuk azonban, az első fejezet tekintetében ez nem történt meg.

Az Urbán Aladár által szerkesztett következő fejezet (Az amerikai forradalom korszaka, 1750–1800) záró évszámával sem tudok egyetérteni. Az 1800–1801-es határvonal kiválasztása nyilvánvalóan azzal indokolható, hogy ekkor került az elnöki székbe Thomas Jefferson (1801–1809), s ez volt az ország történetében az első példa arra, hogy egy politikai pártcsoporthoz a választások eredményét elfogadva békésen átadta a hatalmat ellenlábásának. Jómagam mégis indokolhatóbbnak érzem azt a hagyományos megoldást, amely vagy az új szövetségi alkotmány kidolgozásának (1787) vagy pedig életbe léptetésének (1789) évét

tekinti az amerikai forradalom lezárulásának. Ezt követően Jefferson elnökké választása képezhet egy *újabb* határt, ám az új kormányzati szisztéma alapján működő föderalista adminisztrációk időszakát (1789–1801) feltétlenül elkülöníteném az amerikai forradalom korszakától.

Ami a 19. századot illeti, a kötet egységes korszakként kezeli az 1801-től a polgárháború befejeződéséig terjedő időszakot. Megfontolandó lett volna e korszak kettéválasztása, mégpedig Andrew Jackson (1829–1837) elnöki székbe kerülésénél, mivel az úgynevezett „jacksoni demokrácia” kibontakozása nem csupán a politikai gyakorlatban eredményezett jelentős változásokat, hanem a gazdaságban is fontos új jelenségek kifejlődését (iparosítás, vasútépítés stb.) jelezte. A magam részéről a polgárháborút (1861–65) is külön egységként kezeltem volna, esetleg a háború utáni rekonstrukció időszakával kiegészítve azt (1865–1877). Az amerikai szakirodalom többsége az úgynevezett 1877-es kompromisszumot tekinti a rekonstrukció lezárulásának, s ezért nem tartom szerencsésnek a negyedik fejezet kezdő évszámát sem (1870). Nem beszélve arról, hogy így a harmadik fejezet záró (1865) és a negyedik fejezet nyitó (1870) éve között szórén-szálán eltűnt öt esztendő, amely alatt olyan fontos események történtek, mint például Andrew Johnson elnök (1865–1869) vád alá helyezése (1867–68). A további fejezetek korszakhatáraival egyetértek, talán annyi kiegészítéssel, hogy a második világháborút és a hidegháború időszakát külön egységnek lehetett volna tekinteni.

A válogatás során a szerkesztőknek több tényezőre is tekintettel kellett lenniük. Először a nyilvánvaló terjedelmi korlátokra, hiszen egy viszonylag szűk terjedelemben kellett olyan szövegeket beleilleszteniük, amelyek reprezentatívak, többféle területet (politika-, gazdaság-, jog- és társadalomtörténet) képviselnek, és még nem olvashatók magyarul. Mindent mérlegre téve úgy vélem, hogy Bódy Pál és Urbán Aladár nagyon jó munkát végzett. Az Urbán Aladár nevével fémjelzett, 1981-ben megjelent szöveggyűjtemény (lásd a 1. jegyzetet) és a mos-

tani kötet általa szerkesztett fejezeteinek összevetése alapján nyilvánvaló, hogy tudatosan törekedett olyan anyagok közlésére, amelyek a korábbi könyvben még nem szerepeltek. Ez különösen az amerikai forradalomról szóló fejezet esetében figyelemre méltó, mivel az új szöveggyűjteménybe csak négy dokumentumot vett át a korábbi válogatásából, s ezek között olyan „kihagyhatatlan” darabok szerepelnek, mint például a *Függetlenségi Nyilatkozat*. Megjegyzendő, hogy az 1787-ben kidolgozott szövetségi alkotmányt és kiegészítéseit nem itt, hanem a kötet legvégén adták közre a szerkesztők. Ez teljes mértékben indokolható, bosszantó azonban, hogy kimaradt az utolsóként, 1992-ben ratifikált XXVII. alkotmánykiegészítés. A harmadik fejezetben már több átfedés tapasztalható, ám az ismétlések többsége megint csak olyan dokumentum, amelyek nehezen lettek volna megkerülhetők egy önállóan is megálló kötet esetében. Az Urbán Aladár által közölt források többsége politikátörténeti irányultságú, s kisebb hangsúllyal szerepelnek a gazdaság- és társadalomtörténeti jellegű anyagok, amelyek viszont szép számmal kaptak helyet korábbi válogatásában. A két kötet tehát jól kiegészíti egymást. A Bódy Pál gondozta fejezetek esetében nem figyelhető meg ilyesfajta „kontinuitás”, hiszen nyilván saját szempontjait igyekezett érvényesíteni a válogatás során. Ami az egyes nagy területek (gazdaság, társadalom, jog, politika) megjelenítését illeti, azok megfelelő arányban kaptak helyet ezekben a részekben is.

Az egyes fejezetek elé írott bevezetők „röviden magyarázatot szolgáltatnak a közölt források történelmi hátterére, a korszak eseményeivel összefüggő kérdésekre. Ilyen módon az oktató, valamint a hallgatók a források jelentőségét, szerepét minden további kutatás nélkül értelmezhetik és hasznosíthatják”. (13. o.) Aki próbálta már, az tudja, hogy majdnem a lehetetlent kísérti meg az, aki egy ilyen hatalmas ország fél évszázados korszakainak történéseit két-három oldalban próbálja meg összefoglalni. Ennek ellenére úgy vélem, hogy a Bódy Pál, s különösen az Urbán Aladár által írott bevezetők jól oldják meg ezt a nehéz felada-

tot. Kevésbé mondható ez el a Faragó Tamás által készített prologusról, amely leginkább a közölt források eltérő szempontok alapján végrehajtott tematikus csoportosítását nyújtja. Egyébként nem vagyok biztos abban, hogy – még a jobban sikerült bevezetők is – elegendők lennének ahhoz, hogy „a hallgatók a források jelentőségét, szerepét minden további kutatás nélkül értelmezzék és hasznosítsák”. Erre a dilemmára az adhatott volna megoldást, ha a fejezetek előtti „előszókbán” az adott korszak általánosabb összefüggéseit, az egyes szövegek elé illesztett bevezetőkben pedig az adott dokumentum közvetlen kontextusát magyarázták volna el a szerkesztők, s a magam részéről több értelmező jegyzetet is alkalmaztam volna.

Meghaladná e recenzió kereteit, ha mindegyik fejezet részletes elemzését elvégeznék. Teljesen azonban mégsem mehetünk el a kérdés mellett, amit az első, a gyarmati korról foglalkozó rész, illetve a hozzá készített bevezető analízisével szeretnék megvitatni, mivel úgy vélem, ez a fejezet több szempontból is „kilóg” a kötet egészéből.

E rész nagy erényének tartom, hogy jelentős számban szerepelnek benne olyan társadalomtörténeti források, amelyek az átlagemberek mindennapi életéről tudósítanak. Ugyanakkor végzetesen elhibázottnak vélem azt a megoldást, hogy a közölt dokumentumok jó része (tizenhétből tizenegy) egy behatárolt földrajzi régióban (Pennsylvaniaiában) élő kisebb társadalmi csoport (a pennsylvaniai németek) 18. századra korlátozódó történetével foglalkozzon. Faragó Tamás ezzel kapcsolatban kifejtett indokai közül ez inkább magyarázható „a válogatást végző szerző egyéni kutatásaival”, mintsem azzal, „hogy e régió társadalma valamiféle átlagnak is felfogható Új-Anglia döntően angol eredetű puritán földművesei, Dél rabszolgatömegek felett uralkodó ültetvényes arisztokráciája, illetve a nyugati telepések őslakosokkal viaskodó marhatenyésztői között”. (20. o.) Először is Új-Anglia gazdasági életében a kereskedelem és a halászat is kiemelkedő szerepet játszott, s Délen sem csak nagybirtokos „arisztokraták” éltek, különösen nem a Faragó ál-

tal szinte teljesen mellőzött 17. században, de később sem.² Egyébként pedig problematikusnak érzem azt a merev matematikai átlagolást, amit alkalmaz. Nem egészen értem ugyanis, hogy miként jön ki az „angol eredetű puritán földművelők” plusz „ültetvényes arisztokraták” plusz „marhatenyésztő nyugati telepesek” osztva hárommal művelet eredményeként a közép-atlanti régió meglehetősen tarka gazdasági-társadalmi viszonyrendszere. Véleményem szerint ez a terület önálló jellegzetességekkel bíró olyan övezet volt, amelynek sajátosságai alapvetően különböztek a déli és az új-angliai viszonyoktól is. De ha még úgy is lenne, hogy a közép-atlanti gyarmatok valóban valamiféle átlagot képviseltek, Faragó Tamásnak akkor is tudnia kellene, hogy az átlag sohasem jeleníti meg a maga teljességében a kiindulópontul szolgáló tagok jellegzetességeit. Vagyis fenti kijelentése sem mentesítheti a válogatót azon kötelessége alól, hogy reprezentatív jellegű áttekintést próbáljon adni az átlaghoz hozzájáruló egyes régiók viszonyairól. A válogatás aránytalanságának köszönhetően a tizenhét dokumentumból mindössze három vonatkozik az időben a korszak több mint felét kitevő 17. századra, mindössze egy a déli gyarmatokra, és legföljebb három Új-Angliára. Pennsylvania betelepítése csak 1681-et követően kezdődött el, s bár a – zömmel ide érkező – németek a 18. században (1700–1775) már a második legnépesebb bevándorló etnikumot képviselték (84 500 fő), az írországiak (108 600 fő) még így is jelentősen felülmúlták őket, nem beszélve az összes európai bevándorlón (307 400 fő) belüli arányukról. Pennsylvania a legdinamikusabban fejlődő régió volt a 18. században, s összlakossága 1760-ra elérte a 183 703 főt. Ezzel a második legnépesebb gyar-

matnak számított, ám a legtöbben még mindig abban a Virginiában éltek (339 726 fő), amelyet Faragó Tamás szinte teljes mértékben elhanyagolt. Az általa egyetlen dokumentummal reprezentált déli gyarmatokon ekkor valamivel több mint 716 000-en éltek, s a 18. századra vonatkozóan teljesen mellőzött Új-Anglia lakosainak száma is meghaladta a 450 000 főt. E számok ekkor még egyenként is felülmúlták a közép-atlanti gyarmatok összlakosságát (427 904 fő), amelynek csak 43 %-át képviselték a pennsylvaniaiak.³ Egyébként sem teljesen világos, hogy Faragó Tamás milyen területet kívánt „lefedni”. Bevezetőjében kijelenti, hogy „forrásközlésünk csak a szűkebb értelemben vett Észak-Amerikára (a későbbi Egyesült Államok területére) koncentrálna”. (20. o.) Ha ez igaz, akkor viszont nem érthető, hogy miért mentegeti magát Kanada kihagyása miatt – amely sohasem tartozott az Egyesült Államokhoz –, s miért tartja természetesnek Spanyol-Florida mellőzését, amely viszont részévé vált annak. (Uo.)

Nem felel meg a valóságnak Faragó Tamás azon megállapítása, hogy a gazdasági jellegű iratok „e korszakban (mármint a 18. században – L. Cs.) még viszonylag ritkák, a föld adásvételek kivételével a legtöbb gazdasági tevékenység alighanem nem került papíron rögzítésre”. (19. o.) Ennek cáfolataként elegendő talán a már a 17. században is nagy számban a gyarmatokra érkezett szerződéses szolgák szerződéseire utalnom, amelyek több példányban rögzített írásos megállapodások voltak. Az a megjegyzése sem elfogadható, hogy a mindennapi életre vonatkozóan közölt források azért 18. századiak, mert „ez az a korszak, amikor bővebben állnak rendelkezésünkre az egyének mindennapi életéről készült dokumentumok”. (19. o.) A gondos életet élő és nagymértékben írástudó új-angliai puritánok százával hagytak ránk ebből a szem-

² McCusker, John C. – Menard, Russell R.: *The Economy of British America, 1607–1789*. University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1991. 91–143., 169–208.; Kulikoff, Allan: *Tobacco and Slaves. The Development of Southern Cultures in the Chesapeake, 1680–1800*. University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1986. 135., 156., 140., 338.

³ Fogleman, Aaron S.: *From Slaves, Convicts, and Servants to Free Passengers: The Transformation of Immigration in the Era of the American Revolution*. *Journal of American History*, 1998 June. (a továbbiakban: Fogleman) 68., 71.; Hughes, Jonathan: *American Economic History*. Harper Collins, 1990. 21.

pontból is jól használható forrásokat 1620-as megtelepedésüktől kezdődően, s még a Chesapeake-öböl körzetéből is sok ilyen jellegű szöveg áll rendelkezésünkre a 17. századból.⁴

Számomra úgy tűnik, hogy Faragó Tamás nem mélyedt el kellőképpen a gyarmati korra vonatkozó újabb szakirodalomban. Erre utal az a megállapítása is, hogy „az Észak-Amerikába érkezett telepesek minden valószínűség szerint az őket kibocsátó Európa fiatalabb, dinamikusabb, vállalkozóbb kedvű népcsoportjaiba tartoztak”. (21. o.) A fiatal életkort illetően igaz van, ám az önként vállalt dinamizmus már nem minden vonatkozásban stimmel. Az 1607 és 1699 között a gyarmatokra érkezett 165 200 európai személyből 96 000 fő szerződéses szolga, 2300 fő pedig elítélt volt. A 18. században pedig (1700 és 1775 között) az összesen érkezett 307 400 európai bevándorlóból 103 600, illetve 52 000 fő tartozott az említett csoportokba. A 17. századi szerződéses szolgák jelentős részt az angol társadalom legelesettebb csoportjaiból kerültek ki, akik számára sokszor nem nagyon maradt más választás, mint a szolgaként történő kivándorlás. Másokat vallásuk üldözése kényszerített otthonuk elhagyására, a fegyencekről nem is beszélve.⁵

Erősen vitatható továbbá, hogy a „határozott időre elszegődött szolgák és a vagyontárgyként kezelt rabszolgák kezelése, sorsa nem sokban látszik különbözni egymástól a 18. században”. (20. o.) Elegendő talán csak annyit említenem, hogy az előbbieket helyzetét a legtöbbször írásban rögzített szerződés szabályozta, amelynek megsértése esetén a fehér szolgák bírósághoz fordulhattak.

Benjamin Franklin „angliai származásának” említése (21. o.) számomra azt jelenti, hogy a derék amerikai az anyaországban született volna. Franklin azonban Bostonban látta meg a napvilágot, amint az a 14. számú dokumentumból egyértelműen ki is derül. (72. o.)

Végezetül essék néhány szó a fordítósokról. Az átültetők alapvetően jó munkát végeztek, bár nem ártott volna egységesebbé formálni a hét különböző fordító által készített szövegeket. A több fordító alkalmazásának nyilván technikai okai voltak, ám a szövegek alaposabb átfésülésével el lehetett volna kerülni az olyan következtetéseket, mint amelyek az 56. és a 72., illetve a 86. és a 153. oldalon előfordultak. Az első esetben arról van szó, hogy Új-Anglia neve hol *New England*-ként, hol pedig magyar fordításban szerepel, míg a másodikban a Jefferson körül kialakuló Demokrata-Republikánus Párt neve olvasható kétféle változatban (demokrata republikánusok, Demokrata-Republikánus Párt). Jómagam azzal értek egyet, hogy az olyan nevek esetében, amelyek magyar elnevezése széleskörűen meghonosodott és elfogadott, ezt a változatot kell alkalmazni. Új-Anglia mindenképpen ezek közé tartozik. A második esetben pedig úgy vélem, hogy ha nem a párt hivatalos nevééről, hanem az ebbe a körbe tartozó emberekről van szó, akkor is helyesebb a kötőjel alkalmazása.

Megjegyzéseimmel nem állott szándékomban megkérdőjelezni a kötet erényeit és azt a nagy szolgálatot, amit az amerikai történelemmel ismerkedő magyar hallgatók generációinak tenni fog. A munka bizonyos aránytalanságaira azonban mindenképpen fel kívántam hívni a figyelmet, elsősorban annak érdekében, hogy a remélhetőleg napvilágot látó újabb kiadások nyomdába kerülése előtt, ezek kiigazíthatók legyenek. Elkötelezettségükért és a kivitelezésben mutatott kitartásukért minden dicsőretem megérdemelnek azok, akik közreműködtek e nem mindennapi vállalkozás megvalósításában.

Lévai Csaba

⁴ Lásd például: *Settlement to Society: 1584–1763. A Documentary History of American Life. Volume I.* Ed.: Jack P. Greene. MacGraw-Hill, New York, 1966.; *Everyday Life in Early America.* Ed.: D. F. Hawke. Harper and Row, New York, 1988.

⁵ James Horn: *Adapting to a New World: English Society in the Seventeenth-Century Chesapeake.* (University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1994.) 19–77., Fogleman: I. m. 1998. 44.